

Podpora respektu k různosti ve výuce

Projekt Výuka k různosti má za sebou úspěšně realizační fázi. Nyní je možno jej hodnotit. K jeho strukturovanému zhodnocení dojde zejména na závěrečné konferenci projektu, která se bude konat 25. září v Praze. Tento krátký text se s využitím zkušeností z tvorby výukové opory, seminářů, formálních hospitací a rozhovorů s učiteli, jakož i z neformálních setkání s nimi zaměří na využitelnost výukové opory ve výuce základních a středních škol a její dopady.

Nejprve fakta. Tvorbu výukové opory oponovalo a její jednotlivé části připomínkovalo na 30 pedagogických pracovníků 14 pilotních škol po dobu zhruba 12 měsíců (první verze výukové opory byla předána veřejnosti v prosinci 2011). Řada pedagogů se zapojila i do natáčení modelových situací a příkladů dobré praxe. Tak významné zapojení pedagogické odborné veřejnosti do tvorby nástroje, který by měl usnadnit její práci, není v projektech ESF realizovaných v ČR typické. A přitom právě využitelnost a uživatelská vstřícnost výstupů těchto projektů mohou pomoci šíření kvalitních metodik a didaktických pomůcek, a tím celému vzdělávání k lepším výsledkům. Rovněž tato odborná, kritická činnost zlepšit znalosti a přemýšlení učitelů o jejich práci a podle mne jim znatelně zvýší sebevědomí. To se zas hodí ve třídách plných sebevědomé mládeže.

Výuková opora byla následně „pilotně ověřována“ v konkrétním vyučování. Ověřování bylo naplánováno ve dvou vlnách. První vlna skončila hodnotícím seminářem koncem března 2012. Její výstupy byly zapracovány a v květnu byla k dispozici druhá verze. Druhá vlna v současnosti ještě probíhá a nebudeme ji v textu reflektovat. Ještě je třeba dodat, že pro zvýšení dopadu mezi pedagogickými pracovníky měli všichni pilotní učitelé a metodici projektu za povinnost proškolit další učitele a metodicky je vést při využívání výukové opory ve škole.

Celkem se připomínkování a propagace opory účastnilo na 40 pedagogických a dalších odborných pracovníků, v první vlně výuka zasáhla zhruba 1500 žáků ve 23 vyučovacích předmětech či tematických okruzích průřezových témat.¹ Šíření mezi další učitele probíhalo například formou prezentací na různých seminářích pořádaných kraji, ČŠI nebo NIDV. Snaha byla šířit výukovou oporu během různých letních škol a soustředění, které pro učitele pořádají různé nevládní organizace a veřejná správa. S výukovou oporou se tak formou workshopu či prezentace seznámily další desítky učitelů a desítky elektronických nosičů byly předány (věříme, že v budoucnu spokojeným) uživatelům. Realizátoři projektu mají dnes přehled o aktivních učitelích, kteří se chtějí vzdělávat ve vhodných metodách učení osob se ZP nebo smíšených skupin žáků, i v tom, jak učit o osobách se ZP, jejich potřebách a jejich životě a pomáhat jejich funkční integraci ve společnosti.

Z několika vybraných výroků učitelů je zřejmé, že se jim s výukovou oporou pracovalo dobře a byla prospěšná jak žákům, tak k dosažení cílů výuky:

¹ průřezová témata jsou kategorie vzdělávacího obsahu rámcových vzdělávacích programů, školy by je měly vyučovat napříč svým kurikulem, tedy ve více různých situacích a vyučovacích předmětech najednou. Jsou závazná pro všechny školy, školy je zařazují jako výukové bloky, komplexní vyučovací předměty, projekty a podobně. Rámcové vzdělávací programy všeobecného i odborného vzdělávání obsahují 4-6 průřezových témat, např. Mediální výchova, Multikulturní výchova, Člověk a životní prostředí, Výchova demokratického občana nebo Informační a komunikační technologie.

- *učební opora je jasně a přehledně členěna, má v tištěné i elektronické verzi vysokou profesionální úroveň;*
- *učební oporu hodnotíme jako vynikající materiál, vcelku vyčerpávající, obsáhle, ale přehledně zpracovaný;*
- *učební oporu v tištěné i elektronické verzi je doporučeno používat všem lidem pracujícím s žáky – umožní dětem rozšíření vědomostí;*
- *učební opora úspěšně pomáhá naplňovat cíle výuky a může pomoci překonávat bariéry a předsudky intaktní společnosti vůči OZP;*
- *vzhledem ke kvalitní zpětné vazbě je dobré využívat učební oporu i mimo dobu ověřování – kvalitní zpětná vazba, používání učební opory je velmi chvályhodnou aktivitou;*
- *videosekvence jsou pro žáky velkým přínosem (také pro žáky s různým druhem postižení – u jiných typů postižení dokázali pěkně vykreslit problematiku běžného života), nejvíce zaujaly videosekvence ze školního prostředí;*
- *příklady dobré praxe – životní příběhy zdravotně postižených osob, kteří svým úsilím a vitalitou dosáhli v životě lepších výsledků, jsou pro žáky se zdravotním postižením velkým přínosem, všichni žáci o nich bouřlivě diskutovali a uznávali, že se tím značně mění jejich postoje a hodnotové orientace vůči OZP;*
- *úroveň modelových situací je velmi dobrá až výborná, jsou názorně zpracované, většinou z nich jednoznačně vyplynou nedostatky, které mají žáci postřehnout a popsat.*

Na výukovou oporu reagovali pozitivně i žáci a studenti, a to bez ohledu na svůj zdravotní stav:

- *nečekaný zájem žáků o danou problematiku, žáci začínají mít jiný pohled na OZP, velký zájem žáků o dané problematice diskutovat, ale i se měnit a být „lepšími“;*
- *žáky práce v hodinách velmi bavila, někteří z nich projeví zájem zhlédnout videosekvence, které se nestíhají v hodině projít, ve svém volném čase;*
- *žáci výborně reagovali, byli komunikativní, dokázali velmi dobře rozebrat modelové situace, popsat chyby a na základě toho zahrát scénky, jak by to mělo být správně, nebáli se klást dotazy;*
- *na některých školách žáci aplikují své poznatky do konkrétní situace ve třídě;*
- *přínos při prezentování modelových situací zdravotně postiženým žákům – žáci reagovali spontánně, v některých situacích si také uvědomili, že i oni musí být tolerantní vůči většinové společnosti a získat určitý nadhled.²*

Učitelé i ředitelé „pilotních škol“ ocenili interaktivitu a variabilitu i zpracování elektronické verze výukové opory. Zjistili jsme, že ji doporučují svým kolegům.

A jakou výuku jsme měli možnost navštívit? Učitelé přistoupili ke zdrojům výukové opory velmi poctivě, oporu znají, pracují s ní kreativně, využívají ji v řadě kontextů – využili v podstatě všechna doporučení, která jsou přílohou výukové opory „Propojenost Výuky k různosti s RVP jednotlivých druhů škol“. Ve vyučovacích hodinách jsme zaznamenali příklady adekvátní komunikace: učitelé žáky znají a volí takový typ komunikace, který je žákům srozumitelný, dost blízko, aby „se chytali“, na druhou stranu na dost odborné úrovni, aby je motivovala. Přístup učitelů lze charakterizovat jako

² vybráno z monitoringu pilotního ověřování výukové opory, který naleznete zde: Zpravodaj projektu „Výuka k různosti jako součást multikulturní výchovy a vzdělávání“ č. 5 z března 2012, s. 7-8. Dokument je on-line dostupný z: <http://www.nejsmevsichnistejni.cz/node/32>

podpurný a aktivizující. Zvolené výchovné a vzdělávací strategie se často a dobře odvíjely od koncepce výukové opory a metodické příručky: cíle, výstupy (posuny) na straně žáka, obsah a teoretické jádro učiva označené „K zapamatování“, zajímavosti, otázky a úkoly jako nástroje ověření žákovských výstupů. Někteří učitelé účinně využili možností kombinovat různé části opory.

Učitelka slohu v Plzni například kombinovala teoretické texty o probíraném slohovém útvaru s videoukázkami, dramatizací, teoretickým textem o zrakovém postižení a vlastní zkušenosti handicapovaných žáků – cílem bylo dobře připravit žáky na samostatnou slohovou práci, úvahu o životě se zrakovým postižením. Učitelka výchovy ke zdraví v Prachaticích zase předvedla úvod do problematiky zdravotního postižení s využitím pracovních aktivit pro žáky, teoretických textů a videonahrávek modelových situací. Na uvedených příkladech oceňujeme nejen využití rozličných metod a medií k aktivizaci žáků, ale také zařazení funkční reflexe vyučovací hodiny, na níž se výrazně podíleli sami žáci.

To není v žádném případě častý jev. Shrňeme-li všechny navštívené vyučovací hodiny, lze konstatovat, že zapojení žáků do procesu výuky a do vlastního učení je velmi skromné: čeští učitelé méně než učitelé v zemích sledovaných Národním ústavem pro vzdělávání využívají vhodné metody reflexe, a to jak jednotlivých aktivit, tak celých výukových situací, hodin a bloků. Analytici učení z Institutu výzkumu školního vzdělávání hovoří v této souvislosti o dvou fenoménech:

- *utajené poznání* – hodina je postavena na vhodné, aktivizující činnosti, ale jádro učiva, podstatná informace či transformace (výchova) žáka proběhne bez jeho vědomí a dostatečné reflexe.
- *odcizené poznání* – poznání zprostředkuje, formuluje jako závěr sám učitel; žáci nejsou připuštěni k hypotéze, hledání informace ani jejímu praktickému ověření (posouzení).³

Jedině „skutečné učení a poznávání“, s dostatečnou reflexí nového poznání a nových zkušeností žáka ale přináší vedle informování žáka také jeho funkční transformaci a rozvíjí kompetence (tedy připravenost informovaně a vhodně jednat).

Takové učení je ale zcela novou kvalitou, novou kulturou, kterou by české školy měly postupně tvořit, pokud chtějí zůstat významnými hráči ve výchově a vzdělávání dětí-žáků v jednadvacátém století. Kvalitou, kterou lze podpořit interaktivními pomůckami, jako je výuková opora Výuky k různosti, ale kterou zejména musí zajistit standardizace a výraznější podpora učitelských kompetencí v celém vzdělávacím systému. Taková podpora a vůbec taková žákům a jejich potřebám vstřícná škola ale nebude zadarmo, a to ať v přeneseném smyslu slova: bude stát *politický kapitál* těch, kdo se do změny filosofie a kultury školy pustí, tak v základním smyslu: *nebude „fiskálně neutrální“*.

³ „Odcizené poznání – vyučující nahrazuje poznávací aktivity žáků vlastním výkladem a vlastním hodnocením činností (nadměrný objem učitelské komunikace na úkor žákovské činnosti a komunikace), *Utajené poznání* – poznávací procesy žáků při jejich vlastní aktivitě jsou odtrženy od rozvíjení znalostí základních pojmů, takže žáci nerozumějí tomu, co dělají, neuvědomují si dost dobře, co se učí, a nemohou rozpoznávat poznávací přínos (přidanou hodnotu) výuky.“ In: Janík, T., Slavík, J., Najvar, P., Hajdušová, L., Hesová, A., Lukavský, J., Minaříková, E., Píšová, M., & Švecová, Z. *Kurikulární reforma na gymnáziích: od virtuálních hospitací k videostudiím*. Praha: VÚP 2011, s. 111.